

УДК 336.226.1

С.А. Лубковський, аспірант кафедри фінансів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРИВАТНИЙ ІНТЕРЕС КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРИБУТКОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

АННОТАЦИЯ. В статье поднимается вопрос диалектического противоречия частных и общественных интересов, подан анализ эволюции экономической мысли относительно мотивов хозяйственной деятельности субъектов экономических отношений и представлено авторское толкование категории «частный интерес». Кроме того определены составляющие и типы частного интереса в контексте прибыльного налогообложения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: частный интерес, общественный интерес, прибыльное налогообложение, обобществление частного интереса, налогообложение доходов и прибылей.

ABSTRACT. The article considers dialectical discrepancy between private and public interests, analyzes the evolution of economic thought concerning the motives of economic activity of market participant and provides the author's interpretation of the notion «private interest». Furthermore, it defines the components and types of private interest in context of income taxation.

KEY WORDS: private interest, public interest, income taxation, socialization of private interest, taxation of income and revenues.

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто питання діалектичної суперечності приватних і суспільних інтересів, подано аналіз еволюції економічної думки стосовно мотивів господарської діяльності суб'єктів економічних відносин та представлено авторське тлумачення категорії «приватний інтерес». Крім того, визначено складові та типи приватного інтересу в контексті прибуткового оподаткування.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: приватний інтерес, суспільний інтерес, прибуткове оподаткування, усупільнення приватного інтересу, оподаткування доходів та прибутків.

Індивід та юридична особа, як суб'єкти економічних відносин, реалізують набір виробничих факторів (здатність до праці, капітал, земля, підприємницька ідея та інформація) у процесі господарських відносин. Об'єктивною реальністю є необхідність фінансування діяльності такого суспільного інституту, як держава, основну частину доходів якої становлять податкові надходження. Прибуткове оподаткування — невід'ємна їх складова. Оскільки фізичним та юридичним особам потрібно відраховувати частину

своїх доходів на користь держави через механізм прибуткового оподаткування, то це призводить до зменшення їх фінансових можливостей. І тут виникає діалектична суперечність інтересів: з одного боку, схильність людини економічної (у тому числі підприємства) до максимізації своєї корисності та, з іншого, зростання суспільного добробуту нації, що неможливе без розвитку інституту держави з належним рівнем доходів. Особливої актуальності та гостроти дані протиріччя набувають у процесі прибуткового оподаткування.

У зв'язку з об'єктивною актуальністю та необхідністю розв'язання дискусій щодо шляхів вирішення і подолання конфліктності приватних та суспільних інтересів на шляху їх гармонійного діалектичного співіснування у контексті прибуткового оподаткування доходів громадян та прибутків підприємств, а також щодо формування податкової свідомості індивідів постає питання дослідження природи приватного інтересу, що й обумовило мету та завдання даної статті.

Питаннями характеристики відносин платників податків та суспільства в особі держави приділяли велику увагу відомі представники всіх наукових шкіл, починаючи з класиків — А. Сміт — і продовжуючи плеядою інституціоналістів — Т. Веблен, Д. Д'юї. На теренах України проблема поведінки суб'єктів господарювання розглядалася В.Л. Андрущенком, В.М. Суторміною, В.М. Федосовим, О.Ю. Безгубенком, В.П. Вишневським.

Дослідження еволюційності приватного інтересу крізь призму оподаткування дозволяє простежити цікаву тенденцію щодо поступового розгортання кола такого інтересу у зв'язку з розширенням сфери суспільних і господарських відносин (табл.). Так, відбувається перехід від суто егоїстичних мотивів діяльності платника податку до мотивів соціалізації та усвідомлення переваг формування економіки суспільного добробуту.

Таким чином, на нашу думку, доцільно визначити приватний інтерес як усвідомлений прояв необхідності індивіда у задоволенні як першочергових, так і високодуховних економіко-соціальних потреб і бажань, що формуються під впливом загальних і специфічних соціокультурних цінностей, швидкості їх зміни, а також функціонуючих суспільно-економічних відносин. Щодо останніх, то саме вони беруть безпосередню участь у становленні економічних цілей і пріоритетів індивіда, підприємця, держави та суспільства в цілому.

Таблиця 1

ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИВАТНОГО ІНТЕРЕСУ ІНДИВІДА ЯК СУБ'ЄКТА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

№ п/п	Наукова школа	Чинник впливу на економічну поведінку платника податків*	Характеристика інтересу
1	Класична політична економія. А. Сміт.	Людський егоїзм, необхідність задоволення особистих потреб, факт отримання еквіваленту сплаченим податкам	Індивідуалізація інтересу, заглиблення у його економічний бік
2	Маржиналістська школа. Г.Г. Госсен, В. Джевонс, Дж. Б. Кларк, Дж. Кейнс, Дж. Стігліц	Принцип максимізації корисності і оцінка її динаміки в процесі оподаткування; неможливість повного задоволення потреб, оскільки відбувається їх постійне якісне вдосконалення; схильність до заощадження; порівняльна оцінка граничних корисностей індивідуальних і суспільних благ	Індивідуалізація інтересу з відображенням його економіко-емоційної сторони
3	Неокласична школа. А. Маршалл	Прагнення до максимізації корисності, альтруїстичні мотиви (забезпечити майбутнє своєї родини), свідомий прорахунок результатів своїх дій, звички і традиції	Індивідуалізація інтересу, акцентування на його економіко-моральному аспекті
4	Історична школа. Б. Гільдебрант, К. Кніс	Географічні зміни та історичний розвиток; егоїстичний інтерес, необхідність відчуття «спільності» та справедливості (неегоїстичний інтерес)	Колективізація інтересу, розширення кола потреб від суто економічних до соціальних
5	Інституціональна школа. Т. Веблен, Д. Д'юї	Егоїстична раціоналізація та «психічний склад (інстинкти) і культурні чинники (інститути)». Серед інстинктів: опортуністична поведінка, звички, батьківські почуття тощо. Щодо інститутів, то це ті моральні й етичні норми суспільства, які формують ціннісні мотиви поведінки індивіда	Усуспільнення інтересу, синтез виключно економічних та соціокультурних цінностей

* викладено на основі джерела [1].

Таким чином, у структурі приватного інтересу можна виокремити три складові, сукупність та взаємопроникність яких і визначає діяльнісний вектор людини-економічної, зокрема, та податкову свідомість суспільства, в цілому:

1) Егоїстична — основна й найбільш явно виражена, що уособлює природний потяг до максимізації особистої корисності, збереження та примноження власного майна та впевненості в можливості вільного ним розпоряджання з метою реалізації та

захисту своїх інтересів і потреб у майбутньому, навіть у випадках тимчасової скрути. Рівень актуальності даної складової у будь-якій економічній активності підтверджується увагою до неї з боку класиків економічної думки (наприклад, А. Сміта, який відзначав, що «не через доброзичливість ... булочника очікуємо ми одержати свій обід, а через дотримання ними їхніх власних інтересів. Ми звертаємося не до їхньої гуманності, а до їхнього егоїзму, і ніколи не говоримо їм про наші потреби, а лише про їхні вигоди. Ніхто не хоче залежати переважно від благовоління своїх співгромадян» [2, с. 16]).

2) Емоційна, яка, по-суті, є проявом однієї з фундаментальних потреб людини як соціальної істоти — самореалізації. Тобто виникає необхідність у наповненні й наданні своїй діяльності суспільно корисного значення і важливості. Таким чином, сплачуючи прибутковий податок, індивід переадресовує частину свого доходу державі, з надією, що хтось (а можливо й він сам) отримає приблизно однаковий рівень граничної корисності від споживання суспільного блага порівняно з особистим споживанням. Віддаючи суспільству в такий спосіб частку корисної праці платник податку задовольняє свою потребу в ідентифікації себе як значимого члена суспільства та потребу благодійництва. Як стверджує А. Маршалл, «бажання заслужити схвалення і уникнути зневаги оточуючих також є спонукальним мотивом до дії, який функціонує в тій чи іншій мірі однаково в будь-якому класі людей у даний час і даній місцевості» [3, с. 79].

3) Світоглядна, яка передбачає формування ціннісних установок індивіда та підприємця не лише як соціальних суб'єктів, а й як потенційних ділових партнерів, яким не є чужим піклування про власну репутацію та є прискіпливими у виборі контрагентів, оскільки податкова історія — не останній елемент фінансової надійності підприємства. Такі установки грають ключову роль у визначенні ціннісних орієнтирів культури суспільства в цілому, та податкової культури, зокрема.

За формування податкової культури та відчуття обов'язку відповідає друга та третя складові, тому активно впливаючи на ці сторони приватного інтересу платника податків — чи то фізичної, чи то юридичної особи — можна стимулювати і підштовхувати на ментальному рівні до свідомої сплати податку на дохід чи податку на прибуток, дотримуючись податкового законодав-

ства. Або у більш вузькому сенсі — до кількох доручень на перерахунок коштів з розрахункового рахунку на відповідні казначейські рахунки відповідно до здійснених господарських операцій і податкового обліку, оскільки «думає лише індивід. Розмірковує лише індивід. Лише індивід діє» [4, с. 12].

Відбувається ніби діалектична боротьба протилежностей: відчуття обов'язку і певний страх покарання. Це змушує вчасно і в повному обсязі сплатити (або віддати доручення) прибутковий податок, але егоїстична складова стримує це почуття, ніби кажучи «схаменись»; і в результаті такого внутрішнього протиріччя платник податку приймає рішення дотримання, так би мовити, «золотої середини», що у фінансовій літературі знаходить назву «податкове планування» чи «податкова оптимізація». І це з позиції політичної економії, і ми з цим погоджуємось, є позитивним явищем. Оскільки це є не що інше як спосіб (намагання) ефективного розпоряджання фінансовими ресурсами, так як одне з основних гасел мікроекономіки — мінімізація витрат і максимізація прибутку. Ми розглядаємо податкове планування позитивно, виходячи з міркувань, що неможливо раціонально розпоряджатися ресурсами в процесі виробництва і не ефективно в процесі розподілу, оскільки в протилежному випадку остання знімає необхідність такої ефективності в процесі виробництва. Якщо ж все таки на якомусь з етапів проявляється нераціональність (навіть у процесі оподаткування), то це в подальшому призведе до зниження рентабельності, тобто до зменшення податкових надходжень від прибуткового оподаткування.

Одним із чинників, що стримує формування позитивної податкової культури, є інертність світоглядної свідомості української людини. Прискорити, а можливо, і зробити більш самостійним і безболісним наближення приватного і суспільного інтересів стане можливим завдяки активнішим глобалізаційним процесам, оскільки українським гравцям буде об'єктивно необхідно відповідати й знаходити щось спільне з діловою культурою своїх партнерів. Тобто, необхідним є більш активний синтез корпоративних ідеалів, головним з яких, на нашу думку, є і має великий регулятивний потенціал саме підприємницька репутація. Так, однією із ключових складових останньої можна вважати дотримання умов суспільного договору з боку суб'єкта суспільно-економічних відносин, одним з обов'язків якого є сплата податків, у тому числі прибуткових, у розмірі визначе-

ному сторонами такого договору, тобто податковим законодавством.

Суспільство, як і індивід, зацікавлене в ефективності підприємницької діяльності, оскільки «логічно припустити таке: індивіди, які здатні заробити вищі рівні доходу (тобто такі, що продуктивно переводять свою працю в заробіток), мають і вищі можливості споживання (більш продуктивно переводять свої блага в корисність)» [5, с. 149]. Таким чином, якщо розглянути людину як суб'єкта громадянського суспільства в трьох іпостасях: людина працююча, людина володіюча, людина соціальна, то можна виділити три типи приватного інтересу:

1. Економіко-егоїстичний — спрямований на зростання особистого доходу та максимізацію середньої корисності з метою задоволення потреб і, в подальшому, можливості впливу на пропозицію матеріальних та духовних благ на ринку, на відміну від пропозиції суспільних благ, на яку індивід вплинути не має змоги. А. Сміт відзначав: «Кожна людина, доки не порушує законів справедливості, цілком вільна дбати про свої інтереси у свій власний спосіб» [6, с. 86], як підтверджує Ф.А. Хайек: «Свобода дбати про власні цілі принаймні однаково важлива як для абсолютного альтруїста, так і для найегоїстичнішої людини» [6, с. 86].

2. Заощаджувально-майновий — проявляється у забезпеченні права особи на вільне володіння, користування та, найголовніше, розпоряджання власним майном з метою його збереження та примноження, оскільки, не дивлячись на суто егоїстично-раціоналізаторські мотиви, такий індивід прагне забезпечити як власне майбутнє, так і майбутнє своїх близьких, а за потреби внести вклад у майбутнє суспільства.

3. Соціально-емоційний — індивід реалізує себе через ділову активність. Об'єктивною необхідністю для нього є віднайдення свого місця в світі через суспільну значимість своєї діяльності та внесення вкладу у підтримку і розбудову того суспільства, функціонування якого забезпечує йому можливості для цивілізованої реалізації та при необхідності захисту своїх конституційних прав, основоположними з яких є право на власність, право на свободу та право на життя. А для цього він розуміє необхідність сплати податків, у тому числі прибуткових, задля забезпечення держави, як інституту суспільства, відповідним обсягом фінансових ресурсів, щоб остання мала змогу продуктивно здійснювати контроль

за дотриманням суспільного договору, тобто безпосередньо захищати надані такому індивідові права.

Таким чином, прибуткове оподаткування є чинником й інструментом усупільнення приватного інтересу. Людина як член суспільства переслідує і перебуває постійно в аурі особистих інтересів, які переважають за значимістю перед суспільними (оскільки, на погляд Дж. Стігліца, людина має свій погляд на справедливість ще до того, як зрозуміє думку суспільства з цього приводу [5, с. 147]), до тих пір поки не виникає в індивіда тотожного інтересу (потреби), що й у суспільства чи який може надатися за певних умов суспільством в особі держави. Тоді суспільний інтерес, нібито, проникає в ауру особистого, і лише за таких умов він стане сприйматися як свій індивідуальний, приватний інтерес. Унаслідок цього підвищується мотивація, у тому числі й матеріальна, щодо його задоволення шляхом докдання певних зусиль або хоча б не зважання його реалізації іншим; але не виключена егоїстична спроба задоволення індивідуального інтересу за чужий рахунок. Тобто приватний інтерес таким чином стає суспільним. Це можна назвати взаємопроникненістю інтересів, а сам процес — їх ототожненням. На наш погляд, саме цей процес розкриває нам суть і об'єктивну необхідність ідеологічного навантаження (супроводження) будь-якої податкової реформи, формування приватного інтересу щодо сплати податків та податкової дисципліни в цілому. Особливо це стосується прибуткового оподаткування громадян і підприємницьких структур, яке полягає в необхідності примусово віддавати на користь держави і суспільних потреб частину своїх доходів та прибутків. Так, Ф.А. Хайєк визначає ідеологію як «систему принципів», і ми з таким твердженням погоджуємося, оскільки ідеологія — це кінцева мета, це відповідь на питання, навіщо ми щось робимо, чого в результаті хочемо досягнути. Такого роду відповіді вказують нам вектор руху, розбудови державної податкової політики в цілому, та політики оподаткування доходів, зокрема. «Хоча, звичайно, ідеологією не можна довести (тобто продемонструвати її правильність), проте цілком може бути, що її широке визнання є необхідною умовою для більшості конкретних цілей, яких ми прагнемо» [6, с. 89].

Як вже зазначалося, індивід, хоче він того чи ні, є частиною соціуму, в якому він здійснює свою діяльність, направлену на реалізацію свого приватного інтересу. Тому постає досить актуаль-

не питання: за що особа — чи то фізична, чи то юридична — буде згодна сплачувати добровільно прибуткові податки. Відповідь: за суспільні блага, найціннішим з яких є свобода. І коли відбуваються різного роду податкові зміни в механізмі прибуткового оподаткування, то суб'єкти економічних відносин приймають рішення щодо підтримки чи не підтримки останніх, то в першу чергу на що зверне увагу платник податків, так це на можливість чи неможливість, порівняно з попередніми умовами, «користуватись своїми знаннями для власних цілей» [6, с. 86]. Іншими словами, яким чином йому буде надано більше свободи. Дотримання свободи є, мабуть, головною метою суспільства, тому свобода індивіда залежить від свободи іншого індивіда, його сусіда, бо лише бажання такого сусіда забезпечити собі свободу не викличе бажання зазіхнути на свободу даного індивіда. А якщо й зазіхне, то буде стриманий органами правопорядку. За це даний індивід, у першу чергу, буде платити повний обсяг нарахованого податку, але не більше, ніж це передбачає законодавство, зокрема Податковий кодекс України [7].

Тому питання сплати чи не сплати податку, навіть після усупільнення приватного інтересу, повертається до позицій задоволення власної егоїстичної потреби, але ця потреба буде кардинально відрізнятись від егоїстичної потреби в задоволенні максимальної корисності від споживання благ, і, як наслідок, вибору між індивідуальними чи суспільними благами. Отже, на наш погляд, гармонізація приватного та суспільного інтересів у процесі прибуткового оподаткування лежить у площині впливу на такі складові приватного інтересу, як емоційна та світоглядна, тим самим суспільство в особі держави надасть можливості для реалізації індивідом та суб'єктом підприємницької діяльності одночасно трьох типів приватного інтересу одночасно, а саме: економіко-егоїстичного, заощаджувально-майнового та соціально-емоційного.

Література

1. *Тимченко О.М.* Дуалізм інтересів платників податків як суб'єктів податкового боргу [Текст] / О.М. Тимченко // Фінанси України. — 2009. — №11. — С. 53 — 62.
2. *Сміт А.* Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй: Переклад з англ. / А. Сміт. — К. : Port-Royal, 2001. — 594 с.

3. *Маршалл А.* Принципы экономической науки [Текст] / А. Маршалл. — Т. 1. : Пер. с англ. — М. : Прогресс, 1993. — 416 с.

4. *Мизес Л. фон.* Индивид, рынок и правовое государство [Текст] : антология : пер. с англ. / Л. фон Мизес ; ред. Д. Антисери. — СПб. : Пневма, 1999. — 196 с.

5. *Стігліц Дж. Е.* Економіка державного сектора [Текст] : пер. з англ. / Дж. Е. Стігліц. — К. : Основи, 1998. — 854 с.

6. *Хайєк Ф. А.* Право, законодавство та свобода [Текст] : в 3 т. : пер. с англ. / Ф. А. Хайєк. — К. : Сфера, 1999. — Т.1 : Правила та порядок. — 196 с.

7. Податковий кодекс України: Кодекс України, Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI: [Електронний ресурс]. — <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>.

Стаття надійшла до редакції 6.05.2011 р.

УДК 336.77.067.22

Т.В. Майорова, канд. екон. наук, доцент,
завідувач кафедри банківських інвестицій,
С.В. Урванцева, старший викладач
кафедри банківських інвестицій,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

РОЛЬ БАНКІВ У ФОРМУВАННІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КАПІТАЛУ

АННОТАЦИЯ. В статье исследуется роль банков в формировании инвестиционного капитала. Проанализирована динамика банковских инвестиционных кредитов и определены проблемы участия банков в финансировании капитальных инвестиций. Предложено принять Концепцию развития системы инвестиционного кредитования в Украине.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: инвестиции, инвестиционный капитал, банковские инвестиции, банковский инвестиционный кредит.

ABSTRACT. The article deals with the role of banks in investment capital accumulation. The dynamics of bank investment loans is analyzed and the problems of banks' participation in capital investment financing are defined. It is suggested accepting the Concept of developing the investment crediting system in Ukraine.

KEY WORDS: investment, investment capital, bank investment, bank investment credit.